

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2001-01-15

UDK 398.3:633.852.73

OLJČNA NEDELJA IN OLJČNA VEJICA V ŠEGAH IN NAVADAH SLOVENSKE ISTRE

Rožana KOŠTIÁL

Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 18

IZVLEČEK

V prispevku avtorica pojasni izhodišče in razvoj cvetnonedeljske šege, opiše oljčno nedeljo na istrskem podeželju ter poda opis istrske oljčne vejice. Le-ta je lahko naravno raščena ali spletena oljka. Podrobno predstavi spleteno oljčno vejico "palmo", ki ima zanimive oblike. Preko šeg in navad na vaseh Slovenske Istre oriše vlogo oljčne vejice v življenju Istranov v 20. stoletju. Iz terenskega raziskovanja in upoštevanja pisnih virov je mogoče trditi, da oljka spremlja Istrane od rojstva do smrti.

Ključne besede: oljka, oljčna vejica, oljčna palma, oljčna nedelja, šege in navade v vaseh Slovenske Istre

PALM SUNDAY AND OLIVE BRANCH IN THE CUSTOMS OF SLOVENE ISTRA

ABSTRACT

In her present contribution the authoress describes the background and development of the Palm Sunday customs, depicts Palm Sunday in Istran countryside, and gives a thorough description of Istran olive branch. The latter can be used in its original form or plaited, which known as "palm" appears in some very interesting forms. Through the customs practised in the villages of Slovene Istra, she describes the role of olive branch in the lives of Istrans in the 20th century. On the basis of the carried out field research and various written sources it can be asserted that olive accompanies the Istrans virtually from birth to death.

Key words: olive, olive branch, olive palm, Palm Sunday, customs in the villages of Slovene Istra

UVOD

V človekovem življenju se izmenjujejo delavniki in praznični dnevi. Ob nekaterih praznikih pa še posebej zaživijo neštete šege in navade. Človeka se polasti predpraznični nemir, nato ga prevzame praznično doživljanje in užitek, ob izteku praznikov pa ga teši le spomin, ki blesti in odhaja s časom. Ostaja pa želja po lepem in upanje, da se šege in navade ponovijo, toda le, če jih človek oživlja in osmišlja. Življenje z njimi, ob njih in iz njih zna biti lepo, bogatejše. Ob tem človek lahko podoživlja že utečene oblike, opušča ali posodablja tradicionalne elemente ali ustvarja na novo v danem življenjskem trenutku.

Kako je bilo in je še danes prepleteno življenje z oljčno vejico na podeželju Slovenske Istre ob prazniku? Kakšen je etnološki vidik? Kakšno je bilo ljudsko znanje, izkušnje v zvezi s to tematiko? Ali je bila le-ta strokovno obdelana? Premalo, komaj omenjena. Le pregledno so bili nekateri detajli vključeni prek poročevalcev v splošne preglede (Kuret, 1989; Turnšek, 1944). Napisani so bili članki, ki bolj opozarjajo na oljarstvo in oljčno olje, ali pa so o tem poljudno poročali lokalni časopisi v Istri.

Menim, da je cvetnonedeljska oljka (*úlčina, palma*) iz Slovenske Istre vredna temeljitejše študije zaradi svoje specifičnosti v materialu in obliki ter estetskega videza. Najbolj pa me z etnološkega vidika zanima vloga oljčne veje v ritualnem življenju in njeni uporabi v koledarskem letu med prebivalci vasi Slovenske Istre v 20. stoletju. Oljka je imela za ta prostor identifikacijsko moč, ki se sodobno oživlja, pa tudi ponuja aplikacijske možnosti.

Cvetna nedelja-izhodišče in razvoj šege

Zadnja, šesta nedelja v postnem času je v cerkvenem koledarju imenovana cvetna nedelja (tudi oljčna nedelja). Po istrskih vaseh pa ji ljudje še vedno pravijo *úlčenca, úlčnica*, v nekaterih vaseh starejši ljudje tudi *cvétnica*; poznano pa je tudi italijansko poimenovanje *domenica delle Palme* in *domenica delle Ulivi*.

Ime oljčna nedelja ali *domenica delle Palme* se je pojavilo prvič v 6. stoletju, kot je zapisal Izidor Seviljski (+ 636). Poimenovanje izvira po izpričani procesiji v Jeruzalemu iz 4. stoletja. Že v 7. stoletju pa so na zahodu nosili v procesijah palme ali drugo zelenje in ga

potem hranili na domovih (Eisenhofer, Lechner, 1961, 155).

Vsebina krščanskega praznika se veže na Kristusov slovesni vhod v Jeruzalem. Jezus je prihajal sedeč na oslici (osličku) in množica ga je pozdravljala, kot poročajo v Svetem pismu vsi štirje evangelisti:

- "Zelo veliko ljudi je razgrnilo na pot svoje plašče, drugi pa so lomili veje z dreves in jih razgrinjali na pot." Mt (21, 1-11) 8;

- "Veliko ljudi je razgrnilo na pot svoje plašče, drugi pa veje, ki so jih odlomili na poljih." Mr (11, 1-11) 8;

- "Ko je šel naprej, so razgrinjali svoje plašče na pot." Lu (19, 28-38) 36;

- "Vzeli so palmove veje, mu šli naproti in vzklikali: Hozana! Blagoslovljen, ki prihaja v Gospodovem imenu! Izraelov kralj!" Jn (12, 12-19) 13.

Ker je prihajal sprevod z Oljske gore, je upravičeno misliti, da so bile med zelenjem tudi oljčne vejice, čeprav jih Sveto pismo dobesedno ne omenja. Vir iz 4. stoletja¹ pa razločno navaja oljčne veje in natančen potek obreda. Praznovanje oljčne nedelje, ki ga je doživela Eterija, pobožna kristjana, na potovanju po sveti deželi, opiše takole:

"Dunque, all'ora settima tutto il popolo sale al monte degli Olivi, cioe all'Eleona, alla chiesa, e il vescovo pure; si dicono inni e antifone adatte al giorno e al luogo e parimenti si fanno delle letture....E quando inizia l'ora undecima, si legge il passo del vangelo in cui si racconta che i bambini con rami e palme andarono incontro al Signore dicendo: "Benedetto colui che viene nel nome del Signore". E subito il vescovo si alza e con lui tutto il popolo e allora dalla sommita del monte degli Olivi ci si muove tutti a piedi.

Tutto il popolo cammina davanti al vescovo cantando inni e antifone, rispondendo sempre: "Benedetto colui che viene nel nome del Signore". Tutti i bambini del luogo, perfino quelli che non possono camminare perché sono troppo piccoli e che i loro genitori tengono al collo: tutti tengono dei rami, chi di palme e chi di olivi; e così si accompagna il vescovo nel modo in cui si accompagno il Signore in quel giorno" (Eterija, 1979, 119-120).²

Najprej so ta dogodek slovesno proslavljali kristjani v Jeruzalemu, nato se je praznovanje razširilo v Carigrad, se udomačilo v Galiji (južni Franciji) in sploh v rimski Cerkvi (Turnšek, 1944, 143). Spomin na ta do-

1 V oznaki piše, da je delo *Diario di viaggio* zgodovinski dokument, prva pripoved o romanju po Sveti deželi, datirano v čas okoli leta 363; v originalu je itinerarij v latinskem jeziku.

2 La processione della domenica-Procesija na oljčno nedeljo: Torej, ob sedmi uri vse ljudstvo s škofom stopa proti Oljski gori, to je Eleona, v cerkev; pojejo se hvalnice in antifone, primerne dnevu in kraju in enako je tudi z branjem besedil... In ob enajsti uri berejo odlomek iz evangelija o otrocih, ki z vejami in palmami gredo naproti Gospodu, rekoč: "Blagoslovljen, ki prihaja v imenu Gospodovem." In tako škof in z njim vse ljudstvo vstane in se z vrha Oljske gore premikajo peš. Vse ljudstvo hodi pred škofom, pojoč hvalnice in antifone, zmeraj odgovarjajoč: "Blagoslovljen, ki prihaja v imenu Gospodovem." Vsi, celo tisti, ki ne morejo hoditi, ker so majhni in ki jih njihovi starši nosijo na ramenih: vsi imajo veje, nekateri palmove, nekateri oljčne; in tako pospremi škofa na način, kakor so spremljali Gospoda tistega dne."

godek pa je Cerkev proslavljala z veliko mašo in posebnimi obredi pred njo. Obredi naj bi obnavljali evangelijski dogodek z igranimi prizori, zato jih razlagajo kot igro. Metod Turnšek deli dogodek oz. igro na tri dejanja z ustreznimi deli v bogoslužju (Turnšek, 1944, 144):

- prvo dejanje se godi na Oljski gori med oljkami in palmami = v bogoslužju blagoslov palm, oljk in drugega zelenja;

- drugo dejanje je Jezusova pot z Oljske gore do jeruzalemskih vrat = v bogoslužnem opravilu slovesna procesija z blagoslovljenimi vejami in butarami okrog cerkve do cerkvenih vrat;

- tretje dejanje je Jezusov vhod v Jeruzalem in tempelj = v bogoslužju slovesna procesija od cerkvenih vrat do oltarja in sveta maša.

Glavno osebo-Kristusa ponazarja križ na čelu procesije, v prejšnjih stoletjih pa so to navzočnost kazali zelo nazorno: najprej z živim prizorom (osel in igralec), ker pa je to bilo nerodno, so kasneje vlekli v procesiji lesene figure - "cvetnega osla" na kolesčkih z lesenim Kristusom na hrbtu (Kuret, 1989, 113). V razvoju šege pa se marsikaj obrusi, izgubi ali nadomesti. Tako je sčasoma iz te šege izginil cvetni osel, ostalo pa je "zelenje" v spomin na palmove veje iz svetopisemskega dogodka. Blagoslavljanje zelenja je stara krščanska šega, ki je bila izpričana že v 9. stoletju. V Evropi pa je verjetno prekrila "neko starejše predkrščansko obredje okoli določenih vrst 'svetega rastlinja', okoli dreves, grmov, zelišč, cvetlic, ki naj bi pospeševala rast, plodnost, odganjale zle čare in bolezni, varovale pred strelo in drugimi ujmani" (Kuret, 1989, 114). To vlogo je v krščanstvu prevzel "žegan les" cvetne nedelje: ta naj z močjo cerkvenega blagoslova obvaruje vsega hudega vsakega in vse, kar pride z njim v dotik. Blagoslovljeno zelenje-oljčna veja je tako postala zakramental, to je blagoslovljen predmet, ki ima zlasti duhovne učinke (SSKJ, 1994, 1595; KKC, 1993, 434-437).

Glede na razlago šege, so danes verniki, ki se udeležijo bogoslužja cvetne nedelje, kakor nekdanja hebrejska množica s palmami. Aktivno so vključeni v obnavljanje in podoživljanje evangelijskega dogodka, tako da pripravijo oljčne veje, nosijo oljčne veje v sprevodu, pojejo psalme, v zboru odgovarjajo. Danes med mladimi izbrani posamezniki berejo Kristusov pasijon po vlogah, kar kaže nagnjenost k nazornejši vključitvi v obred. Torej niso le pasivni gledalci obreda, temveč sodobni akterji v nekoč "igranem obredu". V bistvu se obred ne konča v cerkvi in tega dne, pač pa se njegova moč in sporočilnost prenese prek vernikov z blagoslovljeno oljčno vejico domov; v vsakdanje življenje posameznika, v krog družine, v vaško skupnost. Tako

preide iz sakralnega območja v profano življenje. Zato smemo reči, da je še danes cvetnonedeljsko obredje sodobno "angažirana igra", ki korenini v daljni preteklosti na krščanskih in predkrščanskih elementih.

Cvetna nedelja z velikim tednom uvaja velikonočne praznike in formalno zaključuje 40-dnevni post - *korízam* (od pusta/pepelnice do velikega petka/velike noči). Obdobje posta je umeščeno v čas, ko naravne sile še mirujejo, a se v naravi že sluti novo življenje, preobrat. Postni čas narekuje odpovedovanje za telo in spokornost duha, človeka obrača navznoter, vase. Z veliko nočjo pa se zgodi vstajenje, ki naj vernega človeka prerodi, enako kot se iz notranjosti narave prebudi novo življenje - zelenje. Iz postnega pogleda vase se človek obrne navzven, v naravo in kozmične sile, ki krojijo vreme. Kozmične sile so že predkrščanske civilizacije rotile s svojimi kulti, krščanstvo pa je zanje oblikovalo prošnje in procesije.³ Cvetnonedeljsko bogo-

Sl. 1: Spletana oljčna veja - palma (foto: R. Koštiál).
Fig. 1: Ramo d'ulivo intrecciato – palma (foto: R. Koštiál).

3 V krkvški župniji se še danes opravljajo prošnje procesije med polji za lepo vreme in ugodno letino, in sicer: na križev teden (trije prvošnji dnevi pred vnebohodom, ki je na četrtek, 40 dni po veliki noči), na markovo (25. 4.) in med procesijo na sv. rešnje telo.

Sl. 2: Cvetna nedelja je blizu. Z oljčnimi vejicami bo mogoče zaslužiti še kak sold (Magajna, 1983, 172).

Fig. 2: La domenica delle palme è prossima. Con i rami d'ulivo si potrà guadagnare ancora qualche soldo (Magajna, 1983, 172).

služje je še trpko, povezano s Kristusovim trpljenjem in smrtjo, toda ovenčano z zelenjem je že (pred)praznično.

Oljčna nedelja na istrskem podeželju

Istrani so bili za preživetje še do nedavnega večinoma vezani na zemljo in vreme. Iz izkušenj zelo modro in s sočno besedo predstavijo pomladni predpraznični čas takole: *U Jistre pade úlčnica v cajt, ku gre spúmlad uvèn en vse je nadüto. Ku pade ena rosa, si bošk čez nuć ubúče zálan kapot. Vreme pa še škrcáva. Kaj račajo provérbje eno stare lüde? "Šećán - dêvat misle/pensjero na en dan. Svécnice dan - zima je van. Tu je laž, reče Blaž. Svete Blaž, pu snege tapataš, ku ga ni, ga pa nardi. Svete Matija led razbija. Nobene zime ni še pojo vuk. Spúmlad prnese kukuca, laštarca en grlica. Vre šéčna grejo tičice en ribice na par. Svete Valantin, kréše dan za dve vüire en an kvartín. Svete Valantin jima klüče ud kurenin. Svete Valantin obese koltrač na rampín en hôde u válo žnjín. Svete Grgur je šu matare pu kožef, da ga bo obukla za svete Jožef. Ozána kliče alelujo! U korízme smo sa čistle na düše en téle. Pónjar lahko kontento delaš vezménske fešte. Danas pa je svet sit eno prgnan, en pun vraga. Na znajo, da "Ku zmládega delaš püsta, boš star delal korízam,"* ne pozabijo moralizirati nad zdajšnjimi časi. (V Istri pade oljčnica v čas, ko je pomlad že prebujena in je vse nabreklo. Ko pride prvi dež, gozd ozeleni, čez noč si obleče zelen plašč. Vreme pa je

Sl. 3: Blagoslov oljčnih vej na Gramišću pred cerkvijo v Krkavčah I. 1996. V sredini starešini s križem in oljčnim vrhom (foto: R. Koštiál).

Fig. 3: Benedizione dei rami d'ulivo sul piazzale, detto Gramišče, antistante la chiesa di Carcase nel 1996. Al centro i cameristi con la croce e la cima d'ulivo (foto: R. Koštiál).

muhasto. Kaj pravijo pregovori in stari ljudje? Februar - devet misli na en dan. Svečnice dan - zime konec. To je laž, reče Blaž. Sv. Blaž, po snegu teptaš, če ga ni, pa ga naredi. Sv. Matija led razbija. Nobene zime še ni snedel volk. Pomlad prinesejo kukavica, lastovica in grlica. Že februarja se ptičice in ribice ženijo. Sv. Valentin zdaljša dan za dve uri in četrt. Sv. Valentin ima ključe od korenin. Za sv. Valentina obesi *koltrač*⁴ na kavelj in se odpravi v dolino. Sv. Gregor je šel materi po kožuh, da ga bo oblekla na sv. Jožef, ker zna biti še mrzlo. Hozana = oljčnica napoveduje alelujo = veliko noč. V postnem času smo si postili dušo in telo. Potem šele lahko veselo praznuješ veliko noč. Danes pa so ljudje siti in objestni, polni hudobije. Ne vedo, da če v mladosti samo pustujejo - veseljačijo, se bodo v starosti postili, stradali - trpeli.)⁵

Po istrskih župnijah se je in se še opravlja blagoslov oljčnih vej pred farnimi cerkvami v Dekanih, Sv. Antonu, Truškah, Šmarjah, Krkavčah, Koštaboni, Kortah, na Pomjanu, pa tudi v Padni in drugod preverjeni podatki (Koštiál, 1998) kažejo na enotno potekajoč obred, ki se ujema z deli že omenjene "igre". Lahko ga spremljamo na primeru obreda iz Krkavč:

- Prvo dejanje: Ljudje se zberejo pred cerkvijo, kamor pride duhovnik s spremstvom in križem. Po kratkem nagovoru in branju božje besede tu opravi blagoslov oljk - *guspúd žégna úlčino*.

Udeležijo se ga farani (občestvo) pa tudi ljudje od

4 Koltrač: široko rezilo s kratkim ročajem za sekanje drevesnih vej in živih mej, ki so ga obesili na kavelj pri vozu, na oslovo tovarno sedlo ali celo moški zadaj za pas na hlačah.

5 Narečno izrazje (besede, fraze, pregovori, opisi) je vzeto iz osebnega poznavanja in terenskega raziskovanja, če ni drugače navedeno.

drugod (sosedstvo) in turistični opazovalci (tujci - *forésti*). Eden najlepših istrskih ambientov za ta obred je gotovo pred cerkvijo v Krkavčah, skalnata ploščad na "Gramišču". Tu, na trgu pod stoletnimi oljkami (300-, morda 400-letne oljke, kot zatrjujejo domačini), je občutek Oljske gore bližji. Duhovnik blagoslovi zbrane ljudi in prinesene oljčne veje z blagoslovljeno vodo. Pri tem uporablja oljčno vejico namesto kovinskega kropila.

- Drugo dejanje: Ljudje se razvrstijo po ustaljenem redu v procesijo - *pršišjón*, ki gre okoli cerkve do glavnih vrat.

Zidovi in hiše, ki obkrožajo trg Gramišče, pročelje cerkve in običajna pot za procesijo so okrašeni z oljčnimi vejami. V Krkavčah, kar pomni ustno izročilo, nosi cerkveni starešina pred križem v sprevedu veliko oljčno vejo (2-3 m). To je skupna ali *cerkvena ulčina, vrh za papel na čisto sredo* - pepelnico. Procesijo vodi križ med dvema svečama, nato gredo otroci, možje in fantje, pevci, duhovnik s spremstvom, dekleta in žene ter naključni opazovalci. Procesija krene z Gramišča pod obzidan prehod ob cerkvi, skozi obokan hodnik pod zvonikom in za cerkvijo na cerkveni vrt, proti Gramišču ter ob robu ploščadi do njene skrajne zapadne točke - od tod prečka trg premočrtno proti glavnemu vhodu. Pevci pojejo splet priredb psalmov z naslovom Množice gredo s cvetjem in palmami.

- Tretje dejanje: Slovesen vhod v cerkev in slovesna maša.

Še po drugi svetovni vojni so (tudi v prej omenjenih

vaseh) ohranili prizor iz "cvetnonedeljske igre". Duhovniku in ljudstvu so zaprli vhod v cerkev. Notri so za zaprtimi vrati čakali pevci na "Kristusov vhod v Jeruzalem". Med pevci in duhovnikom je potekal pevski dialog, petje psalmov v latinščini.^{6/7} Šele po pevskem dialogu so odprli vrata - vhod, vendar je moral duhovnik 3-krat potrkati s križem po vratih.^{8/9} Za ljudske oči zanimiv prizor pred vrati je danes opušen.^{10/11} Danes so vrata odprta na stežaj in pevci pojejo v slovenskem jeziku. Med petjem psalmov je slišati vzklrike "hozana". Po slovesnem vstopu v svetišče vsi stoje izkazujejo čast Kristusovemu vhodu. Duhovnik jih v znamenje očiščenja z oljčno vejo pokropi. Pevci pojejo starozavezne psalme, začeni s himno Slava, hvala in čast, o Kralj naš, Kristus Rešitelj.¹² Sledi slovesna maša in branje evangelija o Kristusovem trpljenju (pasijon). Do nedavnega ga je bral duhovnik sam, zadnjih 30 let pa berejo ob njem tudi mladi kot statično dramatzicacijo. Ljudje hranijo različne spomine na obrede.¹³ Verniki z oljčnimi vejami so v cerkvi vsak zase in vsi skupaj slikovita in rahlo nemirna množica oljk. Oltarji in prezbitarij so bili v Krkavčah (tudi v Dekanah in še kje) okrašeni le z oljkami še v 60. letih tudi namesto rož. Pripravljena pa je bila tudi že kaleča pšenica, posejana v plitvih posodah za veliki teden.¹⁴

Maša tega dne je kljub liturgiji trpljenja zmagoslavna in slovesna, kar se prenese tudi na ljudi, sama svetišča pa pravi "oljčni gaji".

- 6 Ana Grižon - Brečka, roj. 1932, Krkavče, se spominja, da so peli Gloria, laus et honor tibi sit Rex Christe Redentor... "Sen bla mlada pevka, ben rajši bla vane (zunaj) en krčala hozana, hozana. Ja blo ku jigra en mlade smo sa smejale en delale niča (neumnosti), zatu me je moja mati stukla (pretepla), da se rakordan (spominjam) še danes."
- 7 Pavla-Pirina Kandido, roj. 1925, Šmarje, se istega spominja takole: "Ma joj, je blo lepo pošlušat en gledat! Na ulčnico je blo še lepša ku za vezan. Ja, ponjer smo šle ukulen crekve v pršišjón (procesijo), po škalcch (stopničkah) uzad za šakristijo (zakristijo) en pol napret u crekvo nutre pred utar."
- 8 Ivan Rojac, roj. 1928, Nova vas, za Krkavče: "Gospud je trkljal z razpelon, kadar so kantadure (pevci) umuknile: prvi bot - en boto, drugi bot - dva bota in trečji bot tri." (bot=kratek, boto=udarec).
- 9 Francka Rojac, roj. 1911, Koštabona: "Je bil gospud Cerar iz Šotmarje (Šmarje), za cajta Talje (Italije), ki je tendo (upravljal) Pomjan in Kaštabono. Je blo taku pr nes: Valika vrata zaprta, pevce smo ble nutre pud kantarijo (korom)... Je mahno siz križon pu vratah, može doprejo vrata en svet (ljudstvo) je šu nutre za guspudon. Mi smo šle pu škalah na kantarijo en ponjer je bla maša. Sen bla pevka ud patnajs let, smo kantale (peli) latinjsko al taljanjsko... Uuuu! sa ni smelo slovenjsko! So nas noncjale karbinjeron (ovadili karabinjerjem) v Šotmarje. Se vidu vraga ponjar! "
- 10 Pri Sv. Antonu pa so še daleč po drugi vojni zapirali vrata, poroča Vilma Turk, roj. 1924, Sv. Anton.
- 11 Kronika župnije Krkavče, str. 30, 31, ima dva zapisa, ki sta gotovo povezana z omenjenimi spremembami; to je prenos obredov na popoldanski čas in uvajanje narodnega jezika v bogoslužje:
- 1. 4. 1956 za veliko noč župnik na dveh straneh in pol opiše uvajanje novih obredov, ki je bilo ukazano za vesoljno Cerkev z dekretom 16. 11. 1955, in beleži: "V župnijski cerkvi smo imeli razlago obredov na cvetno nedeljo. Mnogi, posebno starejši ljudje so mislili, da to uvaja novi župnijski upravitelj, ker je pač nov in hoče vse po novem."
- 8. 12. 1963 Konstitucija o bogoslužju - II. vatikanski cerkveni zbor o uvedbi narodnega jezika v bogoslužje.
- 12 Himno Gloria laus... je v latinščini skomponiral Teodulfo di Orléans (+ 821).
- 13 R. Koštial, strnila po terenskih raziskavah: Pasijon je dolg in otroci so se kdaj zdolgočasili in začeli klepetati. Take je ponavadi "ušlatal z ulčino mežnar Janič, da od sramote en straha niso pozable ulčence do vekomaj". Dekleta pa so med monotonim branjem svaljkala oljčne liste na svojih vejicah. Tako je nastala posebna oblika oljčne vejice, kodrasta - *ričasta ulčina*. V Koštaboni je ušlatala otroke čotasta (šepasta) Marija iz Doline, v Šmarjah pa Tonča Bandélovka.
- 14 O kalečem žitu-pšenici v posodicah glej doktorsko dizertacijo Vitomira Belaja Kultni vrtiči u Jugoslaviji i njihov etnološki okvir, Zagreb 1979. T. i. Adonisovi vrtički se drugod na Slovenskem pojavljajo v času božiča, v Istri (Krkavče) pa navadno sejejo pšenico tudi za božji grob ob veliki noči.

Sl. 4: Na oljčno nedeljo leta 2000 v Krkavčah (foto R. Koštiál).

Fig. 4: Domenica delle palme a Carcase nel 2000 (foto R. Koštiál).

Oljčnica je po istrskih vaseh bila in je še danes bogata nedelja zelenja, čeprav samo oljčnih vejic. V vernih domovih te oznanjajo ponoven prihod velike noči in varujejo oz. odganjajo zle sile.

Istrska oljčna veja

a) Naravna oljka

K blagoslovu nosijo v Istri od vedno samo oljčne veje - *olko*, *úlčino*,¹⁵ največ v naravni obliki, pa tudi posebno spleteno. Če je oljčna veja razvejena s poganjki, ji pravijo *vrh*, *vršíc*; lahko pa je le ravna šiba - *mladica*. K naravni obliki bi šteli tudi vršiček s plodovi - *vršíc z ulkame*. Kodrasta - *ríčasta úlčina* in *olka na tri vejce* ali *kronca* sta še naravni, a že kažeta določen poseg človeka: liste kodraste oljke nasvaljkajo s prsti, oljko na tri veje pa zavežejo v venček.

Domačini upoštevajo pri izboru vejic dvojje: obliko (razraščanost ali *znâšanost vrha*) in videz listov (kvaliteto ali *lepoto pérja*). Oljčne veje je nekoč izbral in šel ponje

gospodar. Praviloma je veje urezal še pred sončnim vzhodom v nedeljo zjutraj. Za pletenje in prodajo pa so rezali ves teden prej. Dokler ni bila oljka blagoslovljena, je niso smeli nesti v hišo. Oljčne veje so odložili na dvorišču, na kamnito klop ali *kamen*, pod lopo ali pod pokrito teraso - *baladúr*. Danes gre po oljko kdorkoli iz družine in tudi časovnih omejitev ni več.

Domačini so (bili vedno) izbirčni¹⁶ in večina išče lepe, bujne - *namorâne* mladike, ki rastejo v notranjosti krošenj. Pred pozebama 1929. in 1956. leta so bile še vse oljke necepljene - *divje*, *valike ku gora en široke ku baldahin*, *da je blo u grme tema*; *perje pa čрно*, *svetlo ku luč*, *ki jima gor čeravérgine* (divje, velike kot gora in široke kot baldahin, da je bilo v oljčnem grmu temačno; listje pa temno zeleno, toda svetlikajoče in gladko kakor od voska) (Koštiál, 1997, Nova vas 1964).¹⁷ Najlepši pa so poganjki - *mladíce*, ki rastejo ob zapuščenih deblih. Nekaterim je uspelo v zavetnih legah ohraniti na vejicah tudi plodove. Taki so bili posebno ponosni - *sopérbe*. Tudi na cepljenih oljkah je mogoče zadržati plodove, a jih je treba prav tako ščititi pred ptiči, vetrom, mrazom. Lahko je danes obleči vršiček v polivinilasto vrečko!¹⁸

Glede velikosti vejice se še vedno ravna po osebi - *po pršoni*. Odrasli nesejo v cerkev eno ali dve do tri veje. Gospodar je v preteklosti nesel lepo rasel - *en štábile vrh* ali cel šop vej - *fašč*. Ženske še vedno vzamejo manjše veje kot moški, dekleta pa si preberejo najlepše. Fantje zataknejo manjšo vejico v gumbnico ali v napsrni žep suknjiča. Otrokom pripadajo primerno majhne veje. Včasih, če so jih doma imeli, so otrokom na vejico privezali kako podobico - *svečíc* (Koštabona, Sv. Anton). Podobno so delali tudi drugod, npr. v Šmarjah so *vejco na tri* upognili v venček - *kronco*, jo zapeli in pritrdili podobico, "najraje Srce Jezusovo, ki smo jo šparale od velikonočne spuvedí."¹⁹

S pisanimi trakovi krasijo oljčne vejice še danes v Bertokih in pri Sv. Antonu, kar pa je prišlo od drugod. "To ni naše. Domačini smo nosili žegnat neokrašene oljke in smo se držali vse po starem. Na naravno oljko smo otroci zvezali *svetniček* - podobico in jaz tako še danes delan."²⁰ V Marezigah se spominjajo, da so videli

15 Oljka (knjižna beseda ima krajevne narečne oblike ulka, ulika, vulka, olka) z blagoslovom postane oz. dobi prilastek "žegnana". Izraz "ulčina" pa ustreza pomenu oljčni les, oljkovina ali oljčevje, ki ga ob obrezovanju dreves zavržejo. Vendar tudi cvetnonedeljski ali oljčni vejici v Istri pravijo na splošno "žegnana ulčina".

16 N. Kuret trdi v Prazničnem letu Slovencev I, str. 114: "Oljčne vejice in preprosti šopki meščanov se ne dado primerjati z butarami na kmetih;". Upati je, da je avtor mislil le na velikost. Pa tudi glede tega so starejši očitvidci za Istro poročali, da so gospodarji prinesli blagoslovit pravo butaro - "fašino vej", ker so imeli veliko živine. V primerjavi s cvetnonedeljskimi butarami po Sloveniji in ob današnjem tekmovalnem duhu je oljčna veja res majhna, toda posebno spletena nikakor ni skromna ali revna.

17 Komparacija "široka ku baldahin" pomeni izredno lepo, košato oljko kot baldahin ali cerkveno "nebo", ki ga nosijo v procesijah (telovski, vstajenjski) nad duhovnikom z monštranco.

18 N. Kuret v Prazničnem letu Slovencev I navaja na str. 140: "V slovenski Istri se starejši ljudje zadovoljijo s preprosto oljčno vejico..., ki je na njej ostal še kak sad." Taka vejica zahteva stalno opazovanje in skrb. Marca ali aprila imeti vejico s sadeži, sploh ni preprosto! To je izjemna, bogata oljčna vejica, kakršno uspe "vzgojiti"le redkim.

19 Lazar Prodan, roj. 1934, Šmarje.

20 Vilma Turk, roj. 1924, Sv. Anton.

palme v Trstu, sami in v okolici pa jih niso delali. Palme pa so še do 60. let pletli v Dekanih.²¹

Pri Sv. Križu, na Proseku in Kontovelu ter pri Banih in v Boljuncu v okolici Trsta so tudi "od vedno" ženske pripravljale oljčne veje za prodajo. Pripravljale so srednje in manjše vejice z manjšim palmovim pletenjem (ok. 20 cm) na srednji šibi in niso vedno delale kroga. Bolj so na oljčne vejice privezovalе pisane trakove (rdeče in vseh barv), pa tudi podobice in druge papirnate okraske.²² Tudi danes ženske slovenskega porekla še vedno pripravljajo oljčne vejice za prodajo v dobrodельne namene. Oljčne vejice so manjše in namesto podobice nanje privežejo listek z besedo PAX. Listki so dveh barv: modri, ki jih kupujejo Slovenci, in zeleni, ki jih kupujejo Italijani. Slovenke iz središča Trsta so letos z dobrodельno prodajno akcijo pri cerkvi sv. Antona Novega zbrale skoraj 2 milijona lir.²³

Sl. 5: Oljčna nedelja v Piranu l. 1955. Strežniki in duhovnika z oljčnimi palmami (last R. Koštiál).

Fig. 5: Domenica delle palme a Pirano nel 1955. Servienti e sacerdoti con palme d'ulivo (proprietà di R. Koštiál).

b) Spletena oljka - palma

V preteklosti in tudi danes je najbolj pogosta oblika oljčne vejice kar naravno raščena veja. Poznali pa so tudi pletene oljčne veje - *palme* v različnih oblikah. Starejša jezikovna raba je poznala tudi izraze *koronca* (od krona, venec) in *djrlanda* (girlanda, venec; giro=krog, obod kot venec). Palma je bila pred drugo svetovno vojno še običajna na vaseh, videvali so jih tudi v mestih. Po letu 1945 jo je bilo še videti na oljčno nedeljo, konec 50. let pa je bila že kar redka (večinoma le za duhovnika). Nato je izginila.²⁴ Odhajali so ljudje z vasi (eksodus), umirali so starejši večji poznavalci pletenja, prihajali so moderni časi tehnike, naglice in udobja ter čaščenje vsega tujega. Na mlajše rodove spretnost ni prešla, saj povojni čas ni bil naklonjen cerkvenim obredom, prej obratno.²⁵

Po mnenju ljudi so palme pletli v krajih, kjer je bilo veliko oljk, in tu so tudi izpričane: Padna, Nova vas, Krkavče, Sv. Peter, Pomjan, Koštabona, Dekani in Piran. Spominjali so se jih iz okolice Kopra. Videli so jih prodajati tudi v Trstu – prodajale so jih Istranke in slovenske okoličanke s Proseka, Kontovela in Boljunca. Pletenih oljk je bilo več v časih, ko so še rasle večinoma necepljene oljke. O kraju ali času izvora palme je vprašljivo kaj gotovega napisati. Ker ljudje ne znajo konkretno odgovoriti, modrujejo, da so pletenje prinesli verjetno s seboj duhovniki iz Istre (glagoljaši), da se je k nam morda razširilo iz Dalmacije, da so to verjetno videli v mestih, da je morda pletenje prišlo iz Italije v Trst in k nam... Lahko smo zadovoljni, da smo jo oteli izginotju.²⁶ Prav tako lahko ugibamo o samem imenu "palma". Palma se imenuje predmet in tudi način pletenja, kar ni čudno, saj sta palma in oljka rastlini Sredozemlja. Ali imata še kaj skupnega? Morda je oljčna palma iz Istre kombinacija obeh: simbolnosti oblike palme - palma zmage, vzpona, preporoda, nesmrtnosti - (Chevalier, Gheerbrant, 1993, 408) in vsebine oljke - oljka miru, plodnosti, očiščenja, moči, zmage in nagrade - (Chevalier, Gheerbrant, 1993, 132)? Ali je palma vzniknila iz časov, ko so razne zmagovalce in

21 Darij Gregorič, roj. 1952, Dekani.

22 Mario Magajna, roj. 1916 v Trstu, živel s starši v Križu.

23 Ga. Simčič, roj. 1920, Trst.

24 Leta 1990 sem se odločila, da spodbudim še redke starejše poznavalce k pletenju, sama pa sem uvedla pletenje v krožku na OŠ Šmarje pri Kopru. Tako je prvih 15 učencev usvojilo tehniko pletenja palme. Danes pa plete še marsikateri, ki se je navdušil nad izročilom.

25 V kroniki župnije Krkavče je več zapisov o preprečevanju zunanjih slovesnosti verskih obredov s strani oblasti prek krajevnih ljudskih odborov (KLO), vaških političnih organizacij, šole. Gre za ovaduštvo, grožnje, fizične napade, denarne kazni, zavračanje prošenj za procesije in njihovo oviranje, javno zasmehovanje otrok.

26 M. Turnšek v delu Pod vernim krovom II iz leta 1944 ne navaja palme, prav tako tudi ne Narodopisje Slovencev I iz leta 1944. Pojavi se v narodopisnem gradivu V. Möderndorferja Verovanja, uvere in običaji Slovencev - Prazniki II, 1948, kjer navaja opis palme iz Istre. Poročevalec je bil Silvester Čerut, šolski upravitelj. Povzetek tega opisa je prevzel N. Kuret v Prazničnem letu Slovencev 1965-71 in 1989 I, str. 141.

mučence krasili s palmovo vejo? Morda je ime rabljeno zaradi vpliva bogoslužja oz. Svetega pisma. Tudi osebna imena Palma, Palmira, Palmiro ljudje povezujejo z oljko oz. nedeljo palm. V 50. letih so še živela na vaseh, danes jih otrokom ne dajejo več. Lahko da je palma prišla v Istro iz sosednjih, "oljčnih dežel" Sredozemlja, prek romarjev, trgovcev ali menihov, vizitatorjev. Kakorkoli, umetelno spletena oljčna veja je ljudska umetnina in ne glede na kraj, čas in izvor živi med ljudmi, ki so jo ohranjali in preoblikovali.²⁷

Opis palme, postopek in tehnika pletenja

Primerna veja za srednje veliko palmo je dolžine 70-80 cm, s premerom oboda 20 cm. Premer veje v peclju pa je 1-1,5 cm, največ 2 cm. Pecelj - špica naj bo dolg vsaj 15 cm (nekoč vsaj 20-25 cm). Za palmo srednje velikosti potrebujemo približno 100 parov lističev. Predvideti moramo tudi rezervne lističe, saj je vsak začetek težak. Sorazmerno manjših mer so otroške palme, večje pa so dolžine ok. 1 metra, s krogom premera tudi 30 cm, vendar je zanje potrebnega veliko materiala. Samo pletenje je precej zamudno, priprava materiala vzame veliko časa (več kot na začetku predvideno!).

Sl. 6: Različne oblike oljčnih palm (foto: R. Koštiál).
Fig. 6: Varie forme di palma d'ulivo (foto: R. Koštiál).

Sl. 7: Spletanje palme (foto: R. Koštiál).
Fig. 7: Intrecciatura delle palme (foto: R. Koštiál).

27 Po večletnem poizvedovanju sem na terenu naletela na spletenje palme pri gospe Silvani Pribac, roj. 1935, iz Padne, ki se je pletenja naučila od svojega strega očeta. V okoliških vaseh sem izsledila še imena pletarjev, žal so večinoma že pokojni. Padna: Jakob Pribac - Mučo Dordan, Jože Grižon - Bepo Planjavac, Jakob Frankarli iz Šmarij, Ivan Koterle - Nanič Šuštar (1894). Sv. Peter: Marija Prodan - Juca Prodanka (1882). Krkavče: Franc Kastelič (1910), Ivan Grižon - Nanič Mungič (1879), Mihael Pucer - Čel Janič (1898), Ivan Grižon - Nanič Tometič (1900). Nova vas: Ivan Rojac - Nanič Rojac (1901), Marija Godina - Juca Andrijučka s Puč (1890), Mihael Gazič - barba Čel Gazič (1890). Dekani: Avguštin Kjurman (mežnar). Piran: don Mario Latin (župnik).

Poiskati je treba primerno debelo, lepo enakomerno raščeno vejo, kjer lahko dva simetrična stranska poganjka upognemo v obod, da dobimo lepo obliko kroga. Težko je najti tako raščene veje, posebno na cepljenih oljkah. Sicer moramo na izbrani veji odstraniti odvečne vejice, da ostanejo le trije poganjki. To je ogrodna veja in je lahko katerekoli sorte oljka.

Za spletnje palme potrebujemo material ali lističe v parih - *perje* necepljene oljke, stare sorte *búga ali búrta*. Ta material dobimo tako, da na teh oljkah poiščemo mlade, ne preveč olesenele poganjke, iz katerih doma narežemo ali nastrižemo lističe v parih. Od kvalitete tega materiala in oblike ogrodne veje je odvisna lepota palme, najbolj pa od večine pletenja.

Delamo previdno in postopoma, v začetku raje večkrat premislimo in pomerimo, sicer uničimo preveč vej in materiala. Najlaže pletemo, če stoji ogrodna veja pokonci; zato so včasih pecelj "držali", ga stisnili s koljeni in nekam naslonili (na rob mize, stola, predala...). Če je ogrodna veja debela, zahteva večje lističe v parih zaradi opletanja šibe.

Z vseh treh ogrodnih vej posmukamo liste skoraj do vrha, a konci vej - *špiki* ostanejo olistani! (Glej risbo!) Na golo šibo začnemo spletati oz. vozlati lističe od spodaj proti vrhu. Začenjamo najraje na srednji šibi. Liste v parih polagamo za šibo tako, da gledamo spodnjo ali narobno stran lističev. Z ovijanjem k sebi naprej pa dobimo spredaj nalično stran ali lice palme z rebrasto vezjo. Hrbtna stran pa je narobna, z verigo samih pecljev.

Spletanje palme poteka takole:

1. položimo prvi par lističev za šibo in ga držimo s palcem in kazalcem;

2. z desnim lističem od zadaj naprej ovijemo šibo in ga zapognemo v levo stran, nekoliko poševno navzgor;

3. z levim lističem enako ovijemo šibo od zadaj naprej in prekrizamo v desno poševno navzgor, prek spodnjega lističa.

Temu pravijo stari pletarji *pónt ali véz*. Vsi ostali *pónti* sledijo po istem postopku. Treba je le z vsakim naslednjim parom lističev oviti enega iz prejšnjega para, to je listič, ki štrli zapognjen na desni strani. Z eno roko moramo vedno pletenje držati, sicer se nam sproti osipa. Ko napletemo palmo do konca, osmukane šibe, zadnji vez prevezemo z debelejšo nitjo - *kóncon* za (o)panjke. Pletenje moramo zelo previdno sproti zategovati, vendar ne premočno, da ne potrgamo preveč listov. Prerahlo vezenje ne obstane na šibi, drsi dol, in vez nima prave rebraste linije.²⁸

Oblike palme

Ko spletemo vse tri šibe, stranski prekrizamo v obod in v sečišču kroga s pokončno šibo, *trojni vrh*, previdno prevezemo. Palmo poravnamo, na tleh obtežimo čez noč (včasih so jo najraje obtežili s kamnito škričo na tleh, da je mrzla hladila nežno zelenje in se je pletenje sploščilo). Tako je nastala oblika **palma monštranca** (bogoslužni predmet).²⁹ Podobica na palmi je na istem mestu, kakor je zastekljena odprtina za posvečeno hostijo pri monštranci. Obliki in simbolika sta povsem skladni: kakor duhovnik z monštranco, v kateri je posvečena hostija, blagoslavlja vernike, tako palma monštranca oljčne nedelje nosi blagoslov na domove - posvečuje in varuje v njih ljudi. Oblika torej ni naključna, ampak preiščena. Ta oblika palme je bila po pričevanjih najbolj razširjena. Možno pa je v obliki najti tudi drugo simboliko, povezano s štirih elementov (križ, krog, pravokotnik, središče/sečišče). Izredno mogočna je dvojna palma - **dópla palma** (z dvema krogoma, morda po krkavškem oltarju z dvojnimi tabernakljem).

Ljudje se spominjajo tudi oblike **palma križ**. Priprava te palme je lažja, saj potrebujemo le ravno šibo, na katero pritrdimo krajšo prečko. Plesti pa začnemo iz sečišča vsako šibo navzven, zaradi celotnega estetskega videza pletenja. Obliko križa so ljudje potrdili, saj križ kot glavni simbol krščanstva in Križanega sporoča: prek križa trpljenja v zmago in vstajenje. Hkrati pa križ nakazuje tudi štiri strani neba. "Križ z eno prečko je križ Evangelija. ... V zemljo zasajeno podnožje križa označuje vero, ki počiva na globokih temeljih, zgornji krak križa pomeni upanje, ki se dviga v nebo; širina križa je usmiljenje, ki sega vse do sovražnikov; dolžina križa pomeni vztrajanje do konca." (Chevalier, Gheerbrant, 1993, 273).³⁰

Palma križ pod trojnim vrhom je kombinacija obeh predhodnih oblik. V palmi iz obodom je križ stabilnejši. Obodnih vejic ne osmukamo, morda ponazarjajo trnovo krono. Zanimiv pa je naziv "pod trojnim vrhom", ki ga je leta 1956 očanec³¹ razlagal takole: *Prpansaj (premisli!) Úlka ja ána (1) palca, ki sa rascepe v tri veja. Tu ja an Buh en tri peršone. Kaj ne múljo (molijo) litanije "Sveta Trojica, an san Buh"?*

Zgornje oblike palm so imenovali "starinska, ta prava, ud ánbót" (od nekoč). Med te sodi tudi **palma veja**, ki pa je nihče ni navajal, čeprav je najbolj podobna pravi palmovi veji. V primerjavi s prejšnjimi je bila po obliki preprosta, morda nezanimiva. Gotovo pa

28 Spletanje palme, oljčno nedeljo in uporabo olja v šegah pa še marsikaj o oljki sem posnela in prikazala v več oddajah na TV Koper-Capodistria.

29 Več o tem glej SSKJ, 1994, 572. Prve monštrance so nastale v 14. stoletju, ko so javno čistili sv. Rešnje Telo z izpostavljanjem pred ljudstvom in s procesijami. Iz simbolike sledi: vernik naj postane "monštranca", ki izžareva Kristusa okoli sebe v življenje. Glej še Oražem, 1995, 111-113.

30 Več o tem glej Chevalier, Gheerbrant, 1993, 271-278, geslo križ.

31 Ivan Rojac, roj. 1901, Nova vas.

so jo poznali s starih upodobitev mučencev na slikah in freskah v cerkvah ter s podobic.

Opis palme iz Istre, ki ga je Möderndorferju posredoval Silvester Čerut, še pravi: ..."Nekateri privežejo na vse tri palmine vršičke petehe. Pethi so petelinčki, ki jih izoblikujejo iz stržena figovih ali bezgovih vej. Pethem naredo grebenčke iz rdečega blaga." (Möderndorfer, 1948, 234). Poročilu moremo verjeti, toda nihče ni česa takega omenil in tudi ne potrdil, da je to slišal. V slovarju koprškega dialekta najdemo geslo galéto - "La domenica delle Palme si usava portare in processione piccole immagini di galletti bianchi con occhi neri e cresta rossa, fatti di midollo di fico." (Na oljčno nedeljo je bila navada nositi v procesiji majhne figurice belih petelinčkov, s črnimi očmi in rdečo rožo, ki so bili iz stržena fige) (Manzini, Rocchi, 1995, 87).

Najlepše palme v okolici je do 60. let pletel padenski čevljar in mežnar Ivan Koterle, roj. 1894, ki je znal zabeliti: "Ku znaš, ni neč težko!" Pri pletarjih v vaseh so se nabirali otroci in odrasli, ki so jih pri delu opazovali. To je bila priložnost za druženje in klepet (enako je bilo pri izdelavi velikonočnih ragelj). Po mojem poizvedovanju se je izkazalo, da so znali plesti palme predvsem cerkvniki - *mežnarje* ali *zgonáre*, in cerkveni ključarji - *kamerléngi*. Pletli so za župnika, strežnike, zase in za druge vaščane na njihovo željo. Za luksuzno prodajo, predvsem v Trst, pa so po vaseh pletli bolj večji pletarji.

Mladim pletarjem v krožku na OŠ Šmarje se je palma veja zelo priljubila, ker so šibo lahko našli in hitro spletli. Ustvarjalno so mladi pletarji odlično rešili tudi problem pomanjkanja "pravih" oz. simetrično

raščenih vej. Ker je bilo težko najti lepo trojno vejo in tudi da ne bi zavrgli nesorazmernih vej, so jih spletali v nove oblike in jih enotno poimenovali **palma moderna**.

Oljka v šegah in navadah ter življenju prebivalcev Slovenske Istre

Nemogoče bi bilo, da oljka ne bi stopila v svet šeg in navad Istranov. Blagoslovljeno, svežo ali posušeno oljko ter iz oljke izvirajoče snovi so med letom uporabljali ob raznih priložnostih.³² Najlaže sledimo dogajanju po koledarju od oljčne nedelje dalje.

- Ko *žegnjano ulko* prinesejo domov, pride k hiši blagoslov. Še danes gre prva veja na mesto, ki ji pripada, za križ - *za raspelo*, da bo varovala dom in domače pred vsakim zlom. Ponekod so jo obesili na žebelj. Posebno gospodinje, matere in hčere, so oljčno vejo takoj nesle v sobe, kamor so šle sleč v mašno obleko - *féštno rúbo*. Zataknilo so jo za sveto podobo - *svetac* nad posteljo ali za sobno ogledalo - *za špego*. Od začetka 20. stoletja so imele neveste na predalniku - *lomáru* stoječi križ, kamor so zataknilo majhen vršiček, spet druge pa tudi h kropilničkom v bližini postelnega vzglavja. Kdor je imel palmo, jo je zataknil na vidno mesto v obednici - *tinélu*, da je krasila prostor kot prava umetnina.

Po maši je stopil gospodar s svojim šopom vej v hlev in dal po eno vejo vsaki živini. Na varnem, nad jaslimi, ob vhodu v hlev ali pod tramovi je visela slika sv. Antona, "*uniga od blága* (živine), *ki jima zgončič na palce en prašičica pr nog*". Sliki je gospodar zamenjal suho oljko s svežo vejico. Stare oljčne veje so vedno

Sl. 8: Uvajanje mladih v spletnje palm v Šmarjah I. 1992 (foto: R. Koštiál).

Fig. 8: Giovani imparano ad intrecciare le palme a Monte di Capodistria nel 1992 (foto: R. Koštiál).

Sl. 9: Dvojna palma na steni varuje domačo hišo (foto: R. Koštiál).

Fig. 9: La doppia palma sulla parete protegge il focolare (foto: R. Koštiál).

32 V slovenski književnosti je o oljčni vejici in o moči oljke ter njeni uporabi med ljudstvom Simon Gregorcič (1844-1906) napisal pesmi V pepelnici noči in Oljki, ki sta prvič izšli v Poezijah I. leta 1882.

zažgali na ognjišču, kasneje v štedilniku, danes pa marsikje ognja ni več. So tudi hiše brez oljčne vejice. Nekaterim pa jo prinesejo sosedje, a ne več skrivoma, kot včasih. Osamljeni in starejši, ki niso bili v cerkvi, jo sprejmejo kot darilo, jo spoštljivo pobožajo in tudi poljubijo. Ob oljčni vejici verjetno vzvalovijo spomini iz drugih časov - mladosti. Svojci jo nesejo tudi v domove za ostarele v Koper in Izolo, kamor zadnje desetletje vedno bolj dajejo v oskrbo svoje starše. Vedno bolj se širi navada, ki je močno razširjena v Trstu, nesti blagoslovljeno oljčno vejo na grobove.

- V velikem tednu je po vaseh že od srede dalje dišalo okrog krušnih peči. Nekatero gospodinjo so z blagoslovljeno oljko zakurile v peči za velikonočno peko pinc (Koštabona, Korte).

- Na veliki četrtek so se Istrani radi udeležili krizmene maše v Kopru in sledili blagoslovu svetih olj. V *valike crekve* - stolnici so še opravili velikonočno spoved. Potem so v mestu obvezno kupili ribe za naslednji dan ter odpešali v hribe. V istrskih družinah so namreč zelo skrbeli za pravočasno podelitev bolniškega olja bolnim in umirajočim. In prav to olje so dale domače oljke.

- Na veliki petek so ponekod (Koštabona, Nova vas) prinašali ob obisku božjega groba olje za *lumine* in večno luč v cerkev.

- Na veliko soboto je še živa navada, ki je z oljko le v posredni zvezi in se zato zdi daleč od nje. Verjetno je ta navada v notranjosti Slovenije neznana, saj je vezana izključno na območje rasti oz. predelave oljk. Pri obredih velike sobote, za vstajensko procesijo, pripravljajo v Krkavčah majhne ognje. Ob poti, na zidove in v zidne luknje nasujejo kupčke oljčnih tropin - *núgolce*. Prižigajo jih postopoma, pred obhodom procesije. V preteklosti so to delali domačini *aden do družega, hiša do hiše, vsak na sojen*, danes pa to delajo vaški fantje.

Gre za način čaščenja novega ognja - Luči ali vstalega Kristusa, ki ga nosi duhovnik skozí vas pod podobo evharistije v monštranci pod baldahinom. Od kdaj ta navada z ognji? Kakor za večino pojavov, ki segajo v preteklost, pravijo domačini: "*Búzna kada. Taku so delale še naše stare. Se je skoraj zgibilo, ma u Krkučah ja véro bílo taku.*" (Bogve od kdaj... v Krkavčah je res bilo tako.) Da je povojna oblast poskušala zatreti to navado, priča zapis župnika Svetka Gregoriča:

"15. junija 1956 - Sodnik za prekrške je kaznoval vdovo Brec Antonijo iz šte. 49 na 1500 din globe, ker je med vstajensko procesijo naredila na svojem zidu pred hišo majhne ognje; tukaj je pač prastara navada, da na več krajih naredijo take ognje in sicer iz "nogelc" to je

iz tistega kar ostane od oljk, ko jih sprešajo. Do tega dne ni bil še nihče kaznovan. Niti Avstrija, niti Italija, niti fašisti, niti nacisti niso preprečevali stoletnih običajev istrske vasi" (AŽK, 33). Z uvedbo popoldarskega bogoslužja (l. 1955) so strežniki prenehali nositi velikonočni ogenj po domovih.

Za Šmarje pa je izpričano ustno izročilo v sosednji Padni, da so na zidovih, koder je šla procesija, "*goreli ulje u lipinah ud múšel*"³³ (lupine školjk). *Da se niso zvracale, so jih potisnile u koščič-bokončić blata al jilovco. Je blo videt u tame ku lüčice na murje ud peškadoro (ribičev). Danas jih ne videš več ni na murje ni u Šotomarje.*"³⁴

O isti šegi je razlaga tudi v slovarju koprškega dialekta ob geslu *garusa*, ki se v prevodu glasi: (iz riboslovja) čakati volek (*Murex brandaris*). Tudi *garusola*. Na stotine njegovih lupin, primernih za lučke, razporejenih vzdolž najbolj zanimive arhitektonske črte oz. poti, koder se je vila Procesione del Vener Santo (znana pred kratkim kot *Processione degli Ori*), je bila nadomestilo javne razsvetljave z očarljivim učinkom (Manzini, Rocchi, 1995, 89).

- Verjeli so, da ima posvečena oljka tudi zdravilno moč, zato so jo težko bolnim polagali pod zglavje. Navada živi le še v ustnem izročilu. Nihče ni poročal, da bi bila oljka v šopku med telovskim cvetjem ali rabljena za kajenje porodnic, kar so delali še do 50. let 20. stoletja. Še leta 1971 (Nova vas) so kadili umirajočega s telovskim cvetjem. Vendar je po Rutarjevem zapisu slutiti podobnosti v rabi telovskega cvetja in oljke. "Po obredu pobero skrbno potrošeno cvetje in ga shranijo doma, da pokade z njim o priložnosti bolnike ali pa da je posipljejo o nevihti pred hišnimi vrati. Ravno tako delajo z oljčnimi vejami, katere prineso na cvetnico iz cerkve in obešajo navadno nad zakonsko postelj" (Rutar, 1896, 182-183).

- Oljka je zašla tudi med vremenske pregovore, posebno za ugotavljanje vremena ob praznikih. Velja: *Al' je ulka al' jejce moko*. Letino napovedujejo tako: "*Za bet letna dobra, mora bet ulka al pinca moka*" in "*Ku je daš na božje grop, bo vsaka moka duber skrop*" (močnik).

- Ljudje so se vedno bali slabega vremena. In blagoslovljena oljka (ter telovsko cvetje) je bila glavno apotropijsko sredstvo. Poleg molitev in prošnih dni s procesijami, ki jih je izvrševala Cerkev, so poskušali naravne sile - nesrečo odvrniti tudi z navadami prednikov. Te navade so še po drugi svetovni vojni (do 70. let) duhovniki grajali in poskušali ljudem dopovedati, da je vraževernost nezdržljiva s krščansko vero, češ *da taku so delale pagáne* - pogani. Strnjen opis hude ure, v

33 Školjke mušle (Noetova barčica - *Árca nóae*) so kupovali "*na vreče*" vse leto in si jih glede na naročilo razdelili po družinah. Posebno za vse svete, vse duše in za sv. Martina pa so jih pojedli pri skupnih večerjeh. Za te pojedine je bilo značilno glasno srebanje.

Očitno so lupine spravljali za procesijo.

34 Mihael Pribac, roj. 1908, Padna.

katerega je vključena tudi oljčna veja, lepo dokazuje, da gre za prepletanje, sinkretizem krščanskih in predkrščanskih elementov:

Kadar se je bližala nevihta - *tamporál*, so se navadno vsi zgnatli v hišo. Odrasli so negotovo ugibali, kaj bo. Ozračje je bilo nabito, ptiči so se poskrili, živali so otrpnile, vse je prevzela gluha tišina. Vanjo je udarilo zvonjenje, mežnar je *zgonil na ublák*, da bi zvok razgnal oblake. "Tu ja kaštígo" (kazen), so opozarjali otroke, "je treba pušlúšat." Ob gromu so dodali: "Vidiste, kaku sa Buh krega návas, ki niste brümne" (ubogljivi). Na otroško vprašanje, kaj tako grmi, so odgovarjali: "Pu nabeseh tokolájo prazne karatéle" (kotalijo prazne sode). Kadar pa je močno zagrmelo, je gospodinja hitela k valeči kokliji "klicat piščeta", da ne bi zakrnila jajca in da se piščeta v njih ne bi ustrašila. Ko je strela - *šagéta* razsvetlila³⁵ nebo, so razlagali: "Tu je svete (E)lĭja siz kúnje en kaléson (s konji in vozom). On vuze oganj pu nabeseh." Če je kdo želel opazovati divjanje nevihte, so se zgražali: "Se ne sme stat na vrateh, ondi puleče šagéto (tam povleče strela). Buhvíčan vare stat pud drevon! (Bog večni obvaruj stati pod hrastom!) Je treba zapret vüsta, ku jimaš zlatne zobe! Te so kur kalamíta" (kot strelovod). Že ob zvonjenju in posameznih bliskih in gromih so se križali, pogledovali na svete podobe in stara mati je začela glasno moliti. Še preden se je z neba, ki je bilo črno kot bav-bav, usul dež, je gospodinja na ognjiščno žerjavico položila blagoslovljeno oljko, katere dim je uhajal skozi dimnik v nebo med oblake. Bila pa je tudi navada zažgati oljko v stari posodi, neredko tudi v *po-črpnji* za kruh, in nesti kadečo se na hišni prag ali dvorišče. Verjeli so, da "božje dem ulke partí ublake" (božji dim oljke delirazbija oblake). Na hišnem pragu so delali križe z žegnanim voskom, ki je kapljal od sveče, blagoslovljene na svečnico, in obenem prosili: "Z božjo roko, svete Marije Svečne pomočjo, da nas neč slabega tokálo (dole-telo) ne bo." Hkrati je, če neurje ni pojenjalo, stara mati zagnala - *žvagníla* na dvorišče trinogi stolček, da je obležal prevrnjen z *rúge nazgúren*. Tudi vile, grablje, kose, noži, vse je moralo štrleti v nebo, da se coprnice - *štríge* napičijo nanje, ker so krive za nevihto. Če pa je začela padati še toča, so najbolj "pravoverni" stekli na križišča - *kržére* poti med hišami in žugali v nebo z *rúgi* - s pestjo, iz katere sta štrlela kazalec in mezinec. Zaklinjevalci štrig so okrog sebe drobno pljuvali nazaj čez ramo - *na vnič*. Moški so tudi s kosirji zamahovali v nebo.³⁵ V strahu pred razjarjenimi silami narave so družili kletev z molitvijo oz. prošnjo: "Vražnje vrah - božje Buh! drže kónt ud mene kur ud samega sebe." (Čuvaj mene,

kakor samega sebe.) Čeprav so na prošnjih procesijah vneto prosili: "Treska in hudega vremena, reši nas, o Gospod!", so hkrati verjeli v varstvo pred strela v rastlino netresk - *zavúšnjak*. Čuvali so ga na dvoriščnih zidovih z oboki - *portonih*, in strehah, posebno svinjakov, ki so bili kriti s škrlami/škrkami. Tudi mlajši še danes vedo, da se ob grmenju zažiga oljčna vejica, tako naredijo seveda tam, kjer imajo še štedilnik na drva. Teh pa je zelo malo.

- Tudi kresovanje je povezano z oljko. Pred 2. svetovno vojno ga niso ovirali, po njej pa je nihalo skladno s politiko. Na vigilijo - *vilje* sv. Janeza Krstnika (in sv. Petra) so na vidnih mestih goreli kresovi pri nas in onstran reke Dragonje (posebno v vasi Merišče še danes). Za kres je bila nekoč dobra vsaka štrama in tudi oljčevje vmes, toda zadnjih 50 let pripravijo velike kupe samega oljčevja, saj je tega zaradi obrezovanja ogromno. Prej so namreč oljčevje kurili na ognjiščih, danes pa rabi samo za kres.

Starejši zagotavljajo, da so mladi skakali čez kres in se vsi veselili kresa. Redki se živo spominjajo tudi navade umivanja obraza z vodo, v katero je bilo namočeno cvetje jesena.

Ne le ogenj, pri kresovanju v Istri (Korte, Nova vas, Krkavče, Merišče) je bilo do približno leta 1980 v navadi redno zvonjenje in nato pritrkovanje - *klampananje*, *ud zdravamarije du anajste* (23. ure), ker *latijo štrige pu kržerah* (čarovnice po križiščih). Z elektrifikacijo zvonov so mežnarji izgubili to svojo starodavno funkcijo.

O kresnih ognjih pravi pregovor: Sv. Lazar (17. 6.) čok prnese, sv. Jevan (24. 6.) ga zaneme, sv. Peter (29. 6.) putakni, sv. Marija (15. 8.) pogasi. Lahko pa to razumemo kot vremenski pregovor o stopnjevanju poletne vročine: sv. Nazarij (koprski škof) pripravi oz. uvaja poletje, sv. Janez kres zakuri, da je vroče, sv. Peter kres podtakne, ga razkuri, da še kamen gori, sv. Marija Velika pa ga z dolgo pričakovano ploho pogasi. Sledi (8. 9.) sv. Marija Mala - *se u vsaken grme rosa valja*.

- Istrani so svežo oljčno vejico, tudi ko ni bila blagoslovljena, uporabljali v ritualne namene. Sicer so rastline že kar rezervirane za določene praznike: za božič - mah in brin (redko bor - *pin*),³⁷ nekoč pa tudi oljka, lovor in rožmarin; za pust - pušpan; za božič in veliko noč - pšenica; za oljčnico in smrt - oljka; za telovski šopek - poljske rože. "Za sv. Telo smo plale (krasili) siz žanéštro (brnistro), z bazgojé (bezmom), pa še rúj, brest en kostanj. Pud Ital'jo so Kaštaborjce nasekle pune vuze kostanja uno stran Škrilin. Kaštaborna en Padna so ble kompletno zalane. Se ni vidlo zidov! Ma pu druge (v)ojške so bla tažave. Naše tovariše niso

35 Zanimivi so izrazi po vaseh: *bliska* (Korte), *ublíska* (Nova vas), *búska* (Sv. Peter), *míža* (Krkavče), *māgánti* (Padna) ter splošna izraza *užíga*, *lámpa* (iz it. bliska).

36 Še leta 1991 sem bila priča po ujmi, ko je petdesetleten kmet to počel. Tako kot je delal njegov oče, je počel tudi sam iz ustaljene navade, nemoči in obupa. Istrani bi rekli: "Kri ni voda!" Toča je tedaj oklestila trte in oljke.

37 V večini družin so jaslice z brinom - *čupinom* postale navada po letu 1950. Sveže božično drevesce so prvič v teh krajih uvedli Nemci za božič 1943 in ga imenovali "križbau", sicer so jaslice v cerkvah imele umetno drevesce. Najlepše jaslice so imeli v Bujah.

pistile seč."³⁸ Do 2. svetovne vojne, v Dekanah pa tudi po njej, so dekleta, članice Marijine družbe, za Marijin praznik (8. 12.) pletle venec iz bršljana. Enako so cerkve krasili v času misijona in za vaške šagre.

- Za božič so krasili bivališča. O tem sem dobila takole pričanje: "*Od mojih starih sen čeu mēncinat* (slišal praviti), *da so za božič plale porton* (krasili portal). *Ma jas tega nisen vido.*"³⁹ Toda s pomočjo zapisanega vemo, da je bilo med šegami in navadami v 19. stoletju še živo krašenje: "Na predbožič okrase že pred solnčnim vzhodom svoje domovanje z lovorjem in oljčnimi vejicami ali sploh s kakošnim zelenjem, ker po njih mnenju varuje to pred bliskom" (Rutar, 1896, 181).

Kje iskati začetek tega? V Svetem pismu se omenja oljka za krašenje ob šotorskem prazniku, veselju po vrnitvi iz suženjstva in obnovi Jeruzalema: "Oznanili in razglasili so po vseh svojih mestih in po Jeruzalemu, rekoč: 'Pojdite v gore in prinesite nam oljčnih vej, vej divjih oljk, mirtovih in palmovih vej ter vej listnatega drevja, da naredimo šotore, kakor je zapisano.' (Neh 8, 15). Vendar gre iskati izvor in moč zelenja še v predkrščanstvu kot obrambo pred zlimi silami.

- V daljni preteklosti je bilo verjetno še več šeg, kjer rastlinje ni imelo le krasilne vloge, pač pa tudi obrambno moč svetega rastlinja. Med njimi je moč zaslediti tudi oljko, kakor poroča vizitator za sosednjo Buiščino: "Ob kvatrah se blagoslovijo vinogradi in polja ter župnik in farani obidejo vse cerkve v procesiji s križi in banderami. (Sledi podroben opis dogodka.) Prvi dan mečejo z oken na križe, ki so okrašeni z mladim klasjem, in pohodnike žitna zrna, drugi dan so križi ovenčani s trtnimi listi, mečejo pa suho grozdje, tretji z oljkovimi vejicami in mladimi poganjki" (Tommasini, 1645/1993, 173).

- Tudi v Istri je bil dan kolin, ko je treba ubet *prasca*, težko pričakovani dan. Začelo se je že z določitvijo dneva zakola, glede na "dobro luno". Nanj so se pripravljali vsi v družini in se ga veselili ter ponosno objavljali: "*Mi ubijemo!*". Gospodinja je pripravila blagoslovljeno sol od sv. Štefana, stroke česna in kotliček za lovljenje krvi, gospodar pa nože, slamo, vodo.

Možem, ki so držali "za nogo" (prašiča), pa je gospodar postregel silce žganja in hlebček fig na rezine - *bicarin en hlebič fig na fete*. Tak obrok imenujejo *krištin*. Obvezna navada za gospodarja pa je bila, da je to jutro od *žegnane úlčine* s kosirjem odrezal 15-20 cm dolg pecelj - *špico*, s katero je zašpilil prašiču vbod od noža. Špico je obvezal z beko. Z vršičkom oljčne veje (in telovskim cvetjem) pa so zakurili slamo, s katero so bili prekrili zaklanega prašiča.

Sl. 10: Priprave na zakol - koline. Gospodar odreže od blagoslovljene oljčne vejice *spico*, s katero bo pri prašiču zašpilil vbod od noža (foto: R. Koštiál).

Fig. 10: Preparativi per la macellazione del maiale. Il padrone ricava dal ramo d'ulivo benedetto la sbisa, lo stecchetto per richiudere lo squarcio provocato dal coltello (foto: R. Koštiál).

- Čas koledovanja je bil čas veselja za *kolédvarje*, za večinoma revne gospodinje pa čas skrbi za darove. Okoli božiča so v Istri poznali več obdarovanj v zvezi z voščili in koledovanjem. Začeni s Miklavžem (6. 12.) do sv. Antona Puščavnika (17. 1.), *ki ne pisti ne orat ne kôpat, ter sprazne kasón ino kantón*, so otroci, mladina (fantje in dekleta) ter odrasli (npr. cerkveni pevci) pobirali *dobro roko*. Obdarovali so tudi duhovnika, ki je pred božičem blagoslavljal hiše v spremstvu cerkovnika. Darovi so bili običajno: sadje (jabolka, kutine, suhe fige,

38 V Kroniki župnije Krkavče, str. 9, je zapis: "17. 6. 1954 Sv. Rešnje Telo - Oltarje se je naredilo bolj skromno, ker je prepovedan čas za sečnjo drevja. Zvonjenje je bilo navadno, kar smo dosegli s prošnjo od oblasti." Glej več o krašenju za procesijo sv. Rešnjega Telesa v: Petronio, 1681, 55.

39 Mihael Pribac, roj. 1908, Padna.

orehi, mandeljni, lešniki, redko pomaranče in rožiči), a tudi kos - *süpa palente* ter celo oljke. "Včasih so v dar dajali oljke. Ta navada se je ohranila na Škofijah, dokler niso oljke pozeble l. 1929" (Gregorič, 1994, 75).

- Da je bilo olje dragocenost in pomembna postavka v gospodarstvu Istrana, pove tudi koledovanje ob novem letu. "Jeden izmed pevcev se zahvali za to želeč domačinom srečno novo leto, obilo vina, olja in žita, a drugi mu pritrjajo z besedami 'tako budi!' (Rutar, 1896, 181). Ob novem letu še živi (niha) koledovanje, imenovano *dobra roka*,⁴⁰ v Novi vasi, Sv. Petru, Koštaboni, Krkavčah (Koštiál, 1995). V kolednici iz Koštabone so prosili tudi za dobro letino oljk ali olja:

"Buh daj srečno van na polje,
da bo šlo pu vaše volje,
doste žita, sena, trave,
ulja, vina eno zalanjave.
Doste vode vsake cajt,
za družino en za vas."

(Koštiál, 1996, 134)

- Nikjer ni pisnih sledi, da bi bil t. i. *božični čok* iz oljčnega lesa. Ustno izročilo pravi, da je bil iz hrasta - *dreva ali njela, ki drži oganj*. Redki navajajo panj iz oljke. Morda je bilo tako zaradi ljudskega izročila, ki pravi, da se oljka ne seka oz. žaga.

- Čok od oljke pa so vendarle uporabljali v ženitovanjskih šegah, kot poroča informator in etnološki zapis. Ko so prišli z vozom po nevestino balo, je ženin pripeljal bodočemu tastu (očitno lahko) tudi oljčni čok; in to prav obilen. Pričevalec se je spominjal svojega nagovora takole: "*Oča, se boste sêgro (segrel, spotil) prej, ku ga prneseste na gunjišče. Da bo vsa svača sita! Tu je blo leta quarnar 'no davetega (1949) za mojo poruko. Tabot so ble še žive zadnje stare navade.*"⁴¹

Ob poroki so fantje delali *štrango* (zaporo). Če je šla nevesta iz vasi, so naredili "šrango, to je 'grajo' iz čoka oljk in črešenj in kamenje" (PMK).

- Oljko rabijo v Cerkvi na pepelnično sredo pri obredu pepeljenja.⁴² Splošno za vso Cerkev latinskega

obreda je pepeljenje ukazal papež Urban II. leta 1091 in od tedaj je v misalu tudi posebni obrazec za blagoslov pepela (Oražem, 1995, 99-100).

V Krkavčah pepel od vedno pridobivajo iz *velikega cerkvenega vrha*, ki ga na oljčnico nosi cerkveni ključar - *kamerlengo*, na čelu procesije. Vrh spravijo, da se posuši, mežnar pa osmuka z njega suhe oljčne liste in jih zažge za pepel. Tako delajo po vseh istrskih vaseh, kjer so župnijske cerkve.⁴³ Na pepelnično sredo verniki pristopajo k pepeljenju. Duhovnik med mašo blagoslovi pepel, nato ga potrese najprej sebi na teme. Šele nato v vrsti pristopajo verniki in vsak dobi ščepec - *eno prežo* na teme ob besedah: "Pomni človek, da si prah in da se v prah povrneš." Sežig oljčne veje v pepel simbolizira sežig grehov starega človeka - "come simbolo del peccato e dell'uomo vecchio" (Aldazábal, 1988, 175). Torej, odmreti mora staro, da požene novo življenje.⁴⁴ Oljčna veja, ki je simbol Kristusovega zmagoslavnega vhoda v Jeruzalem na oljčnico, je na pepelnično simbol Kristusovega prihoda ob koncu časov - "smrti". Ogenj, ki sežge oljko v pepel, je čas. V času vse umira, tudi mlado življenje. Zato pepeljenje vernike opominja na minljivost zemeljskega, ki ima cilj drugje, v večnosti - Bogu. V pepeljenju je smrt, a ne le smrt, tudi življenje (Oražem, 1995, 101). Pepeljenje je zakramental.

- Tudi novejši čas ohranja nekatere vrste šeg in navad, v katerih ima oljka svojo vlogo. V času med obema vojnama je bilo na podeželju veliko osmic - *špácjo*. Kmetje so dobili od oblasti dovoljenje, da so lahko točili-prodajali svoje vino doma, za en teden, to je osem dni, zato osmica. Tedaj so na dvorišni vhod-*porton* obesili zelenje namesto napisu. Gostilniški izveski ali osmičarske oznake - *fráske* (it. brsteča veja) so bile po ustaljenih navadah izključno: za belo vino oljka, za rdeče vino brin ali bršljan (Dekani). Če so točili oboje, pa so zelenje kombinirali. Ko so osmice v zadnjih časih spet oživele, pa so fraske postale šopi različnega zim-zelenega rastlinja z oljko vmes, postavljeni ob cestnih smerokazih. Kdor pa dobro pozna stare navade, se drži tudi starega pravila glede zelenja v fraskah.

40 Tudi dobro roko so skušali po drugi svetovni vojni odpraviti. Ana Baruca, roj. 1909, Koštabona: "*Mojin otrokon so rekli u šule, da zdej ni več dobre roke, zdaj da bo noso brbúc dámu pud drev (bradač domov pod drevček) . Nekašen dedek Mraz, ma jin je masa brž zládo*" (zelo hitro zmrznil).

41 Anton Prodan, roj. 1927, Nova vas.

42 Pepel je bil že v stari zavezi znamenje minljivosti in klic k spreobrnjenju. Obred pepeljenja je postal običajen že v prvi dobi krščanstva. Od 7. stoletja dalje so se javni spokorniki zbirali na pepelnično sredo pred cerkvenimi vrati, bosí in v raševini. Duhovniki so jih sprejeli v cerkev, nad njimi molili psalme, jih pokropili z blagoslovljeno vodo in posuli s pepelom ter jim nadeli spokorno obleko. Za kazen (kot prvi izgon iz raja) so bili "izgnani" iz cerkve. Če so bili po javni spokori (40 dni posta) uspešni, so jih na veliki četrtek z obhajilom ponovno "sprejeli" v občestvo. Spokornikom so se iz pobožnosti polagoma pridruževali pri pepeljenju tudi drugi verniki; tako se je pepljenje udomačilo za vse (Oražem, 1995, 100).

43 V Krkavčah je to kot mežnar delal 62 let že pokojni Mihael Pucer - Čel Janič.

44 Isto simboliko ima tudi navada za veliko noč, kakor za božič, posejati pšenično seme v posodice, da to odmre in požene novo življenje, kar delajo za cerkev in zase še redki Istrani (Krkavče).

Sl. 11: Oljčna veja - fraska je znamenje za osmico, kjer točijo belo vino (foto: R. Koštiál).

Fig. 11: Ramo d'ulivo – frasca, indica l'osmizza, dove si mesce il vino bianco (foto: R. Koštiál).

- Že nekoč je bila oljka krasilna rastlina, vezana na bogoslužje oljčnice in krašenje za božič. V današnjem času pa se vedno bolj uveljavlja kot krasilno zelenje za različne priložnosti. Zelo redko jo v večjih količinah uporabljajo samo. Vedno bolj je v rabi kot simbolični dodatek v dekorativnih šopkih, na prireditvenih prostorih ob praznikih, na slavalokih, odrih, vozovih... Oljka je vedno na častnem mestu.

- Tako postaja oljka vse bolj identifikacijska rastlina Slovenske Istre tudi na različnih promocijah, sejmih, razstavah; morda tudi prav po zaslugi Društva oljkarjev slovenske Istre (DOSI). Občina Piran je letos svoje tri vasi v zaledju (Padno, Novo vas, Sv. Peter) opremila s turističnimi tablami s simbolom oljke na njih.

- Pri cerkvenih obredih, ki vsebujejo kropljenje z blagoslovljeno vodo, v teh krajih še uporabljajo kotliček z oljčno vejico. Z njo duhovnik obvezno kropi na oljčnico, pa tudi ob drugih priložnostih (npr. pri blagoslovu pince za veliko noč) v krkavski in sosednjih župnijah duhovnik še vedno uporablja kot kropilo oljčno vejico.⁴⁵ Ohranjanje te tradicije razumemo kot posluš Cerkev za krajevne navade, saj pri različnih navodilih v bogoslužnih knjigah naletimo na pripombo, naj se upoštevajo krajevna raba in navade.

- Z oljčno vejico in blagoslovljeno vodo Istrani kropijo mrliča. Blagoslovljeno vodo si navadno prinesejo domov v steklenici (krstno vodo velike sobote in trikraljevske). Če te doma ni, jo za smrt da mežnar iz kropilnika - *pokrivnika* v cerkvi. V skodelico - *čikaro* z vodo dajo oljčno vejico. Skodelico postavijo na pručko - *stolič*, ki je pokrita z belim prtom, pred krsto - *banjko* z

Sl. 12: Oljka kot krasilna rastlina danes. Slavolok zaključen z oljko ob 100-letnici zvonika v Novi vasi I. 1996 (foto: R. Koštiál).

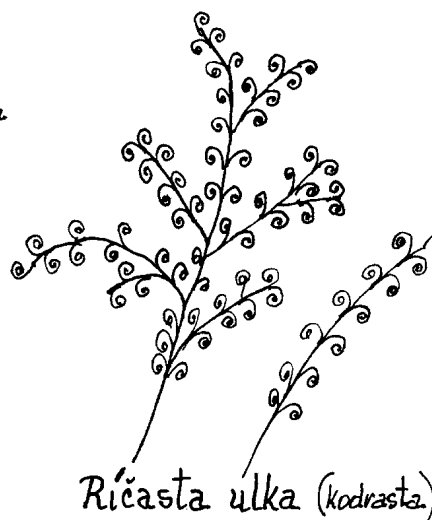
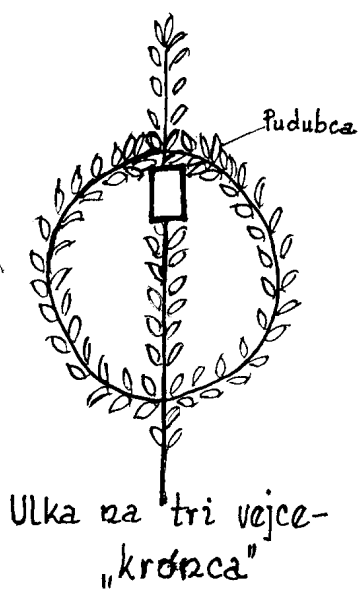
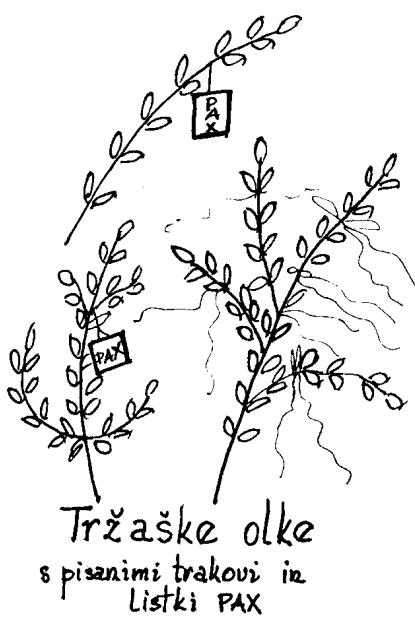
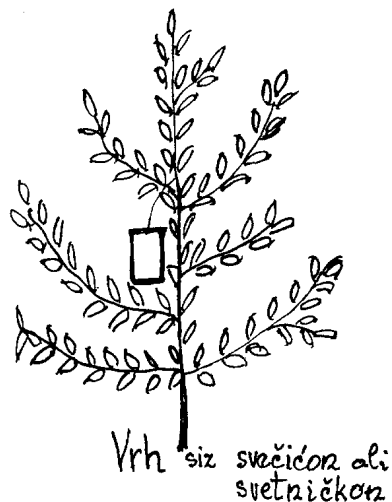
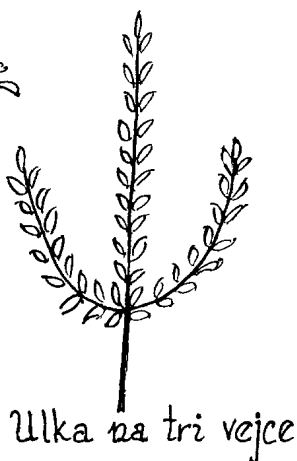
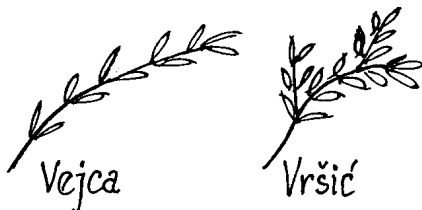
Fig. 12: L'ulivo come pianta ornamentale oggi. Arco trionfale con ulivo nel centenario del campanile di Villanova di Pirano nel 1996 (foto: R. Koštiál).

mrličem. Eni kropijo z več zamahi (2-3), drugi v obliki križa in se z vodo še pokrižajo, mnogi pa pokropijo le enkrat. V mestnih mrliških kapelicah imajo namesto oljke kovinsko kropilo. Čeprav se je tudi pri vaških pogrebih že marsikaj zmoderniziralo, pa je oljčna vejica povsod ohranila svojo tradicionalno funkcijo. Gre zgolj za tradicijo ali kako kultno rabo? Sodeč po rabi oljke ob smrti, bi lahko našli zvezo med oljčnim drevesom in grobom oz. pokopališčem. Tako je zapisano, sicer za notranjo Istro: "v Postumi na Trevižanskem dajo oljkov vrh za vsak grob (in tako na pokopališču raste oljka)" (Tommasini, 1645/1993, 74).⁴⁶ Ta pojav je običajen v

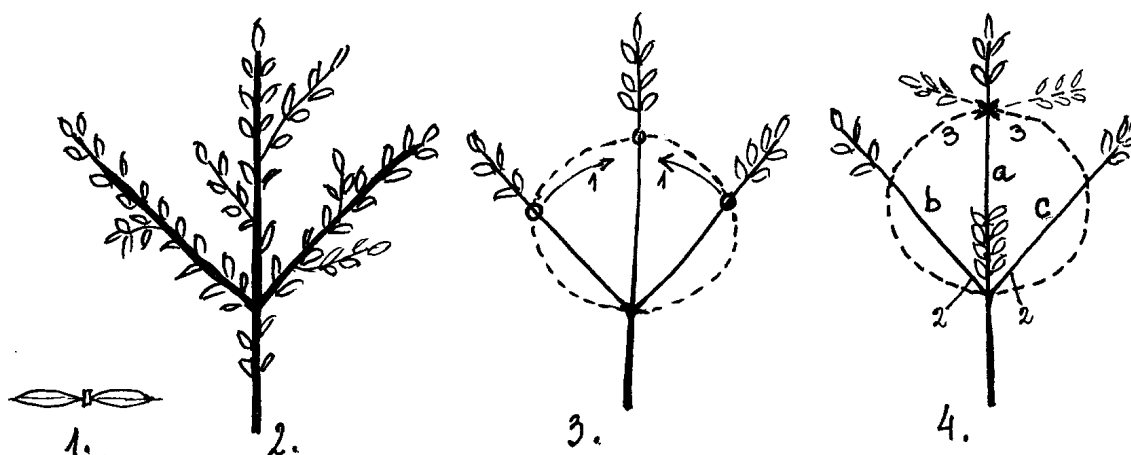
45 Oražem pravi: "V 15. stoletju se uvede kovinsko kropilo z držalom in luknjičasto glavico na vrhu. Prej so za kropilo uporabljali vejico lovora ali oljke" (Oražem, 1995, 66).

46 Tommasini navaja seznam zdravilnih in drugih zelišč v deželi, kjer ob nekaterih opozarja na kako navado ali rabo (npr. grško meto, sivko in oljko sadijo na grobove).

a) **OBLIKE NARAVNE OLJKE**

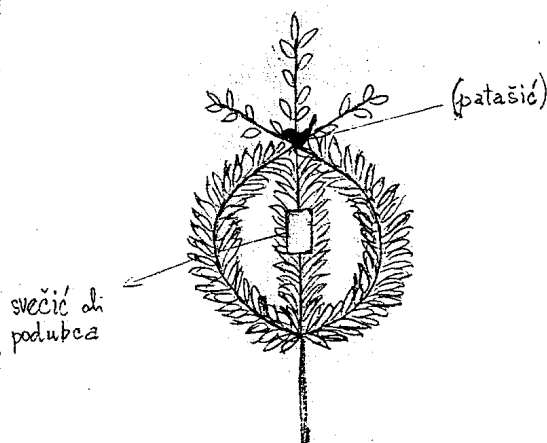

OBLIKOVANJE – SPLETANJE TALME

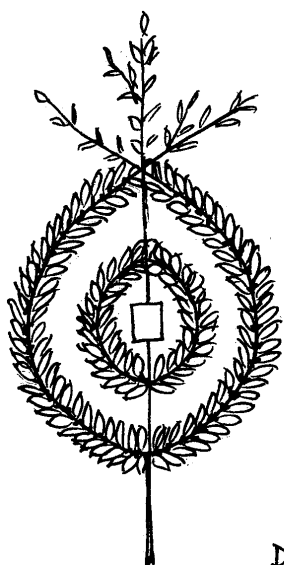

1. NASTRIŽEMO LISTKE V PARIH (od druge oljke - búge).
2. POIŠČEMO PRIMERNO RASTOČO VEJO (po obliki Ψ iz debelini).
3. PREVERIMO MOŽNOST OBODA (1) NATO ODSTRANIMO ODVEČNE VEJICE IN OSMUKAMO LISTE DO PREVERJENIH TOČK (•).
4. PREVIDNO UPOGIBAMO (2) IN POKERIMO VELIKOST KROGA (3).
SPLETAMO SREDNJO (a), NATO LEVO (b) ALI DESNO (c) ŠIBO-VEJICO IN PLETENJE – KADNJI PAR LISTIČEV PREVEŽEMO (z nitjo ali žičko).
STRANSKI, PREKRIŽANI VEJI, V STIČIŠČU (x) S SREDNJO PREVEŽEMO.
OBTEŽIMO (čez noč), NATO PRITRDIHO ŠE PODOBICO (po želji).

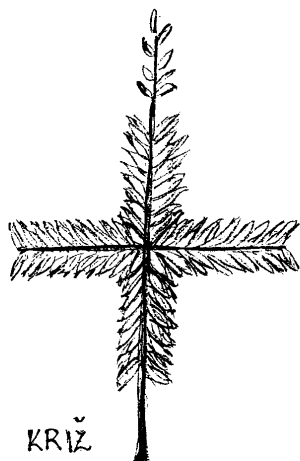
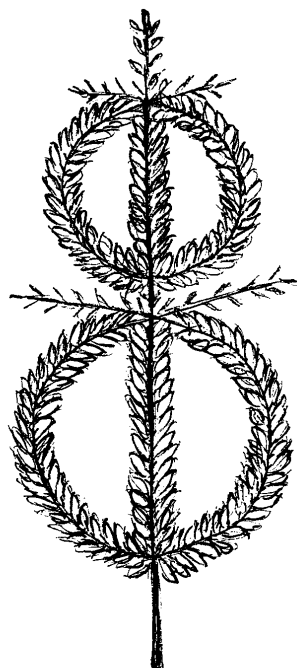
b) OBLIKE SPLETENE OLJKE ali PALME

PALMA MONŠTRANCA

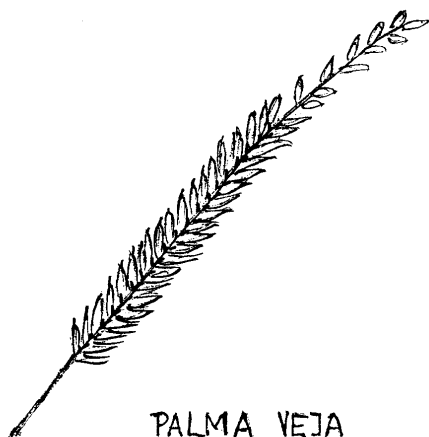
DVÚJNA ali
DÓPLA PALMA

PALMA KRIŽ

PALMA
KRIŽ POD TROJNIM
VRHOM

PALMA VEJA

PALMA MODERNA

Kombinacije okraševanja enostavnih vejic danes

Sl. 13: Risbe (str. 448-451) R. Koštiál.

Fig. 13: Disegni (pp. 448-451) R. Koštiál.

vsej severni Afriki in je "očitna sled 'svetega gaja' Starih, vsako vaško pokopališče premore svoje drevo mrtvih, 'pokopališčno oljko'" (Krese, 1996, 116).

Današnji domačini oljke sicer nimajo za sveto drevo, jo pa drugače in bolj cenijo med vsemi drevesi. Čeprav je oljka simbol nesmrtnosti, je tudi v Istri povezana z mrtvim - s smrtjo. Če upoštevamo rabo oljčnega olja za maziljenje pri krstu in kropljenje mrliča z oljčno vejico, potem lahko trdimo, da oljka spremlja Istrana od rojstva do smrti.

Sl. 14: Istrani na podeželju še vedno kropijo mrliča z oljčno vejico v skodelici blagoslovljene vode (foto: R. Koštiál).

Fig. 14: Gli istriani della campagna continuano ad aspergere il defunto con il ramo d'ulivo bagnato nell'acqua benedetta (foto: R. Koštiál).

LA DOMENICA DELLE PALME ED IL RAMO D'ULIVO
NEGLI USI E COSTUMI DELL'ISTRIA SLOVENA

Rožana KOŠTIÁL

Centro di ricerche scientifiche della Repubblica di Slovenia di Capodistria, SI-6000 Capodistria, Via Garibaldi 18

RIASSUNTO

Il contributo tratta la domenica delle palme, il ramo d'ulivo ed i relativi usi e costumi nei villaggi dell'Istria slovena nel XX secolo.

Dapprima narra le origini e lo sviluppo della domenica delle palme, poi ne illustra il rito ed i costumi nella campagna istriana. Nell'Istria slovena vengono portati alla benedizione soltanto rami d'ulivo. Nel contributo sono indicati e ripartiti in rami d'ulivo semplici e rami d'ulivo intrecciati, detti palme. Per la prima volta sono studiati e minuziosamente descritti il procedimento e la tecnica dell'intrecciatura, nonché le varie forme di palma con i loro nomi. Il contributo è arricchito anche da un glossario dialettale. Con la benedizione, il ramo d'ulivo diventa un sacramentale e come tale è custodito e impiegato nelle case istriane. Attraverso gli usi e costumi legati allo scorrere dell'anno e della vita è presente sia durante le festività sia nelle occasioni particolari. Il suo impiego ha carattere sacro e profano. Possiede le doti protettive proprie delle piante sacre ed ha un ruolo decorativo, oggi sta ridiventando sempre più la pianta identificativa dell'Istria slovena.

Tenendo presente l'uso dell'olio d'oliva nell'unzione durante il battesimo e l'aspersione del defunto con il ramo d'ulivo, possiamo affermare che l'ulivo accompagna gli istriani dalla nascita alla morte.

Parole chiave: ulivo, ramo d'ulivo, palma d'ulivo, domenica delle palme, usi e costumi nei villaggi dell'Istria slovena

VIRI IN LITERATURA

AŽK - Arhiv župnije Krkavče, Kronika župnije Krkavče od 1934 dalje.

PMK - Pokrajinski muzej Koper, Etnološko terensko gradivo.

Aldazábal, J. (1988): Simboli e gesti. Significato antropologico, biblico e liturgico. Torino, Editrice ELLE DI CI.

Chevalier, J., Gheerbrant, A. (1993): Slovar simbolov. Ljubljana, Mladinska knjiga.

Eisenhofer, L., Lechner, J. (1961): Liturgia romana. Torino, Marietti.

Eteria (1979): Diario di viaggio. Roma, Edizioni Paoline.

Gregorič, J. (1994): Božič v Dekanih. V: To je naš koledar. Kulturno prosvetno društvo "Jadran". Dekani, 72-79.

KKC (1993): Katekizem katoliške Cerkve. Ljubljana.

Koštiál, R. (1996): Ljudske iz šavrinske Istre. Ljubljana, Založba Devin iz Trsta.

Koštiál, R. (1964-1998): Terenske raziskave. Rokopis.

Krese, M. (1996): Oljka v starem Sredozemlju. Etnobotanični vidik. Ljubljana, magistrska naloga.

Kuret, N. (1989): Praznično leto Slovencev, I. Ljubljana, Družina.

Magajna, M. (1983): Trst v črnobelem. Fotokronika 1945-1980. Trst, Založništvo tržaškega tiska.

Manzini, G., Rocchi, L. (1995): Dizionario storico fraseologico etimologico del dialetto di Capodistria. Collana degli atti N. 12. Trieste-Rovigno, Centro di ricerche storiche.

Möderndorfer, V. (1948): Verovanja, uvere in običaji Slovencev (Narodopisno gradivo) – Prazniki, II. Celje.

Narodopisje Slovencev (1944): Narodopisje Slovencev, I. Ljubljana, Založba Klas.

Oražem, F. (1995): Govorica bogoslužnih znamenj. Zbirka teološka knjižnica, 14. Ljubljana, Salve.

Petronio, P. (1681): Memorie sacre e profane dell'Istria. Trieste-Fiume, Unione degli Italiani dell'Istria e di Fiume.

Rutar, S. (1896): Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra. Ljubljana, Matica Slovenska.

SSKJ (1994): Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana, Državna založba Slovenije.

Sveto pismo (1996): Sveto pismo Stare in Nove zaveze. Slovenski standardni prevod iz izvornih jezikov. Ljubljana, Svetopisemska družba Slovenije.

Tommasini, G. F. (ok. 1645/1993): Zgodovinski komentarji o Istri. Ljubljana, Založba Kres.

Turnšek, M. (1944): Pod vernim krovom II. Ljubljana, Družba svetega Mohorja.